

Тема №3. Формування ресурсів комерційного банку

1. *Склад і структура банківських ресурсів. Види пасивних операцій комерційного банку. Характеристика фондів банку, що формують його капітал. Достатність капіталу банку*

2. *Власний капітал банку та його функції. Структура регулятивного капіталу, порядок його формування та напрямки використання*

3. *Депозити комерційних банків, їх види та характеристика. Відсоток на депозит, відсоткова політика комерційного банку.*

4. *Не депозитні джерела банківських ресурсів, їх види та значення.*

5. *Система страхування (гарантування) вкладів населення в банках*

1. Склад і структура банківських ресурсів. Види пасивних операцій комерційного банку

Для здійснення комерційної і господарської діяльності банки повинні мати у своєму розпорядженні певну суму грошових коштів, тобто ресурсів.

Банківські ресурси - це сукупність грошових капіталів, які знаходяться в розпорядженні банків і використовуються ними для виконання активних та інших операцій.

Банківські ресурси класифікують за такими ознаками:

- **За джерелом утворення:** власні, залучені та запозичені

До складу власних ресурсів відносять кошти фондів банку, які створені при його заснуванні і які поповнюються шляхом отримання грошових внесків від додаткового випуску акцій.

До складу залучених ресурсів відносять кошти підприємств, організацій, установ та населення на рахунках у банку. Більшу частину цих ресурсів банк мобілізує зі своєї ініціативи. Вони пропонують йому свої грошові кошти з метою забезпечення їх надійного збереження та отримання доходу. Для оперативного задоволення своїх потреб у додаткових ресурсах банки *позичають* їх в інших банках або здійснюють емісію боргових цінних паперів.

- **За можливістю прогнозування:** *прямого прогнозування* (відносяться фонди банків і нерозподілений прибуток), *непрямого прогнозування* (кошти в розрахунках, залишки тимчасово вільних коштів на розрахункових рахунках підприємств і організацій, деякі інші джерела банківських ресурсів)

- **За часом користування:** постійні, тимчасові

Постійні - це грошові кошти, які можуть бути прогнозовані банком, або певна частина коштів, яка використовується для здійснення активних операцій. *Тимчасові* банківські ресурси створюють грошові кошти, які утворюються періодично при здійсненні банківських операцій і динаміку яких спрогнозувати важко.

Види пасивних операцій комерційного банку.

Операції, за допомогою яких комерційні банки формують свої ресурси, називають пасивними.

Операції з формування залучених ресурсів називають пасивними депозитними операціями. Вони відображають процес залучення й обігу в банківському балансі тимчасово вільних коштів юридичних, фізичних осіб, банків, які зберігаються на різноманітних рахунках (строкових і до запитання).

Пасивні кредитні операції – це операції комерційного банку, пов’язані з отриманням кредитів на міжбанківському ринку (в інших комерційних банків та в НБУ). Комерційні банки в Україні можуть отримувати кредит від одного дня (*кредит овернайт*) до кількох місяців. Крім власне міжбанківських кредитів, комерційні банки можуть звертатись за кредитом до кредитора останньої інстанції – Національного банку України, який сьогодні надає кредити під заставу державних цінних паперів і комерційних векселів.

Пасивні інвестиційні операції – це операції комерційного банку, пов’язані з випуском і розміщенням власних незабезпечених боргових зобов’язань. Банки можуть емітувати облігації, які поповнюють банківські ресурси коштами інвесторів на строк обігу цінних паперів.

Характеристика фондів банку, що формують його капітал.

Статутний фонд.

Статутний капітал – це сплачений та зареєстрований підписний капітал. Він є основним видом банківського капіталу банку.

Мінімальний розмір статутного капіталу відповідно до законодавчих актів України на момент реєстрації банку не може бути меншим ніж 500 мільйонів гривень.

Формування статутного капіталу може здійснюватися виключно шляхом грошових внесків учасників (резидентів та нерезидентів). Резиденти України - учасники банку здійснюють свої вкладення у формування капіталу у гривнях, а нерезиденти - в іноземній вільно конвертованій валюті або у гривнях. Механізм формування статутного капіталу залежить від форми організації банку.

Резервний фонд та інші фонди банку.

Резервний фонд – це грошові ресурси, які банки зобов’язані формувати для покриття непередбачених збитків від банківської діяльності.

Розмір відрахувань до резервного фонду відповідно до Положення про порядок формування і використання банками резервного фонду має бути не менше ніж 5% від чистого прибутку банку до досягнення ним 25% розміру регулятивного капіталу банку.

Якщо резервний фонд досягає встановленої Національним банком величини, то відрахування до нього припиняється. У разі використання коштів із резервного фонду відрахування від прибутку на його формування відновлюються.

Спеціальні фонди (фонд основних коштів, фонд переоцінки основних засобів та ін.) призначені для виробничого та соціального розвитку банку. Порядок формування і використання цих коштів визначається статутними документами банку

Достатність капіталу - спроможність банку захистити кредиторів та вкладників від непередбачених збитків, яких може зазнати банк у процесі своєї діяльності залежно від розміру різноманітних ризиків.

2. Власний капітал банку та його функції. Місце власного капіталу в ресурсній базі банку. Структура банківського капіталу, порядок його формування та напрямки використання (сам)

Одним із фундаментальних чинників забезпечення надійності, безпечності та конкурентоспроможності банку на ринку є власний капітал, достатній розмір якого сприяє стабільному функціонуванню банку та зниженню ризиків.

Власний капітал використовується для своєрідного захисту інтересів вкладників і кредиторів та покриття збитків від банківських операцій. За цих умов вважається прийнятним, якщо розмір власного капіталу становить не менше 5% загальних активів банку.

Банк користується переважно чужими грошима, а власні кошти призначені передусім для страхування інтересів вкладників і кредиторів банку, а також для покриття поточних збитків від банківської діяльності, тобто виконує здебільшого захисну функцію.

Власний капітал банку має важливе значення для ефективного здійснення банківської діяльності. Він виконує такі важливі **функції**:

1) *захисну* - страхування вкладів і депозитів, що гарантує певний захист інтересів кредиторів банку у випадку його ліквідації або банкрутства;

2) *оперативну* - особливо важлива у період початку функціонування банку, що надає можливість за рахунок власного капіталу профінансувати придбання основних засобів, оренду приміщення та початок фінансової діяльності. Так, за рахунок власного капіталу фінансується придбання меблів, організаційної та комп'ютерної техніки, будівництво або оренда банківських офісів, впровадження систем банківського захисту, банківських технологій і систем зв'язку

3) *регулюючу* - при встановленні економічних нормативів регулювання банків важливе місце відводиться нормативам капіталу банку.

Крім поняття власного капіталу банку існує визначення регулятивного капіталу, який згідно Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, яка затверджена Постановою Правління Національного банку № 368 від 28.08.2001 р. є одним з найважливіших показників діяльності банків, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі своєї діяльності, та забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості й стабільної діяльності банків.

Регулятивний капітал (власні кошти) банку являє собою грошові кошти, внесені засновниками (акціонерами) банку, і кошти, утворені у процесі діяльності банку. Він по суті відображає залишковий інтерес банку в активах за вирахуванням зобов'язань і є одним з елементів балансу банку. Частка власного капіталу банку в сукупних грошових ресурсах невелика і може становити від 10% до 15%, залежно від тривалості діяльності банку. Це зумовлено тим, що банк у своїй діяльності переважно користується залученими коштами (чужими грошима).

Основним призначенням регулятивного капіталу є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі своєї діяльності, та забезпечення захисту вкладів і стабільної діяльності банків.

Алгоритм розрахунку нормативного розміру власного капіталу банку:

$$PK = OK + DK - B$$

де PK — регулятивний капітал банку;

OK — основний капітал банку; DK — додатковий капітал банку;

B — відвернення.

Основний капітал вважається більш незмінним, і таким, що не підлягає передаванню, перерозподілу та повинен повністю покривати поточні збитки. *Додатковий капітал* немає стійкого характеру, а його розмір піддається змінам.

Основний капітал банків складається із:

- а) фактично сплачений зареєстрований статутний капітал;
- б) додаткові внески акціонерів у статутний капітал;
- в) фінансова допомога акціонерів банку;
- г) прибуток, спрямований на збільшення статутного капіталу.
- г) розкриті резерви - резерви і фонди, створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку та оприлюднені у фінансовій звітності банку:
 - емісійні різниці;
 - резервні фонди, що створюються згідно із законами України;
 - загальні резерви, що створюються під невизначений ризик під час проведення банківської діяльності;
 - інші фонди банку.
- д) загальний розмір основного капіталу визначається з урахуванням розміру очікуваних (можливих) збитків за невиконаними зобов'язаннями будь-якої фізичної чи юридичної особи як резидента, так і нерезидента, яка має з банком відносини фінансового характеру та зменшується на суму:
 - нематеріальних активів за мінусом суми зносу;
 - капітальних вкладень у нематеріальні активи;
 - збитків минулих років;
 - збитків поточного року;

+ Додатковий капітал складається з таких елементів:

- а) резерви під заборгованість за кредитними операціями (крім резервів за наданими банком фінансовими зобов'язаннями) та за операціями з розміщення коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, яку віднесено до I (найвищої) категорії якості;
- б) результат переоцінки основних засобів, що включався до суми регулятивного капіталу банків за станом на 31.12.2010;
- в) результат поточного та звітного року (прибуток), що зменшений на суму:
 - нарахованих доходів, неотриманих понад 30 днів із дати їх нарахування, строк сплати яких не настав (крім доходів за цінними паперами, які віднесені до I групи активів зі ступенем ризику 0 відсотків згідно з вимогами цієї Інструкції), зменшених на суму сформованих резервів за цими доходами;
 - прострочених нарахованих доходів, зменшених на суму сформованих резервів за цими доходами.
- г) субординований борг, що враховується до капіталу (субординований капітал);
- г) нерозподілений прибуток минулих років.

Субординований капітал включає кошти, що залучені від юридичних осіб на умовах субординованого боргу.

Субординований борг - це звичайні незабезпечені боргові капітальні інструменти (складові елементи капіталу), які відповідно до угоди не можуть бути взяті з банку раніше п'яти років, а у випадку банкрутства чи ліквідації повертаються інвестору після погашення претензій усіх інших кредиторів.

Він може бути залученим мінімально на п'ять років. Якщо залишковий строк погашення становить чотири та менше років, тоді сума субординованого боргу враховується до капіталу банку зі щорічним зменшенням розміру цих коштів на 20 % на кінець кожного року. Загальний розмір субординованого капіталу обмежується 50 % основного капіталу, а сукупний розмір додаткового капіталу – 100 %.

Із основного та додаткового капіталу здійснюються зменшуються на суму (**відвернення**): -

а) балансову вартість акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком, що випущені банками, у торговому портфелі банку та у портфелі банку на продаж;

б) балансову вартість інвестицій в асоційовані та дочірні компанії, а також балансову вартість вкладень у капітал інших установ у розмірі 10 і більше відсотків їх статутного капіталу;

в) балансову вартість акцій (паїв) власної емісії, що прийняті в забезпечення наданих банком кредитів (інших вкладень);

г) балансову вартість вкладень в інші банки на умовах субординованого боргу;

г) балансову вартість позалістингових цінних паперів у торговому портфелі банку (крім цінних паперів, емітованих центральними органами виконавчої влади, Національним банком та Державною іпотечною установою);

д) балансову вартість цінних паперів, що не перебувають в обігу на фондових біржах (у тому числі, торгівля яких на фондових біржах заборонена законодавством України), у торговому портфелі банку;

е) балансову вартість цінних паперів недиверсифікованих інвестиційних фондів.

3. Депозити комерційних банків, їх види та характеристика. Відсоток на депозит, відсоткова політика комерційного банку.

Депозитними є пасивні операції банків із залучення грошових коштів юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах у формі вкладів (депозитів) шляхом їх зарахування на відповідні рахунки на певних умовах.

Вклад (депозит) - це грошові кошти в готівковій чи безготівковій формі у валюті України або іноземній валюті, або банківські метали, які банк прийняв від вкладника на договірних засадах та визначений строк зберігання чи без зазначеного такого строку і підлягають виплаті вкладникові відповідно до законодавства України та умов договору.

Вкладник – це ЮО чи ФО, яка здійснює розміщення готівкових (безготівкових) грошових коштів або банківських металів на банківські вкладні рахунки на договірних умовах.

Класифікація депозитів:

- *Залежно від категорії вкладників:*
 - вклади (депозити) фізичних осіб;
 - вклади (депозити) юридичних осіб
- *За ознакою резидентності:*
 - вклади (депозити) резидентів
 - вклади (депозити) нерезидентів.
- *Залежно від строку та порядку повернення коштів:*
 - вклади (депозити) на вимогу;
 - строкові вклади (депозити);
- *Залежно від виду валюти, в якій залучаються кошти на вклади (депозити):*
 - вклади (депозити) у національній валюті;
 - вклади (депозити) в іноземній валюті;
- *За способом оформлення вкладу (депозиту):*
 - шляхом укладення договору банківського вкладу (депозиту);
 - шляхом укладення договору банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадної книжки;
 - шляхом укладення договору банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадного (депозитного) сертифіката.
- *Залежно від можливостей капіталізації нарахованих процентів:*
 - вклади (депозити) з простими процентами;
 - вклади (депозит) із складними процентами.
- *За характером сплати процентів:*
 - авансом;
 - щомісяця;
 - щокварталу;
 - після закінчення року;
 - після закінчення строку дії договору.

Основними видами депозитних операцій є:

вклади (депозити) на вимогу (до запитання) - це грошові кошти або банківські метали, що розміщені вкладниками в банках на умовах видачі вкладу (депозиту) на першу вимогу вкладника або здійснення платежів за розпорядженням власника рахунку:

вклади (депозити) строкові - це грошові кошти або банківські метали, розміщені вкладниками в банку на визначений договором строк і можуть бути знятими після закінчення цього терміну або після попереднього повідомлення банку за встановлений період (не менше одного місяця).

Вклади до запитання розміщуються у банках на поточних рахунках, кореспондентських та бюджетних рахунках клієнтів. Тому власникам поточних рахунків сплачується низький депозитний процент або не сплачується зовсім. Ці депозити є нестабільними .

Строкові вклади є для банків кращим видом депозитів, оскільки вони стабільні і зручні в банківському плануванні. За ними сплачується високий депозитний процент, рівень якого диференціюється залежно від терміну, виду внеску, періоду повідомлення про вилучення, загальної динаміки ставок грошового ринку та інших умов.

Однією з форм строкових вкладів є *сертифікати*. Сертифікати бувають *депозитні* та *ощадні*. Депозитні сертифікати надаються юридичним, а ощадні - фізичним особам, що супроводжується видачею ощадної книжки .

Ощадний (депозитний) сертифікат - це цінний папір, який підтверджує суму вкладу, унесеного в банк, і права вкладника (власника сертифіката) на одержання зі спливом установленого строку суми вкладу та процентів, установлених сертифікатом, у банку, який його видав.

Сертифікати можуть класифікуватись за такими ознаками:

- спосіб випуску (у разовому порядку і серіями)
- спосіб оформлення (іменні і на пред'явника)
- термін обертання (строкові і до запитання)

Відсоток на депозит, відсоткова політика комерційного банку.

Процентні ставки за вкладними (депозитними) операціями встановлюються банками самостійно. Національний банк України встановлює індикативні розміри процентних ставок для банків з урахуванням ситуації на грошово-кредитному ринку.

У роботі банків щодо залучення вкладів (депозитів) важливу роль відіграє **процентна політика**. При встановленні розміру процентної ставки за строковими депозитами визначальним чинником є строк, на який розміщені кошти. Чим триваліший строк, тим вищі процентні ставки. Процентна ставка за строковим депозитом може залежати і від частоти виплати прибутку: чим рідше здійснюються виплати, тим вищий рівень процентної ставки.

Банки можуть зацікавити вкладників нарахуванням й сплатою простих і складних процентів.

Важливе значення для стимулювання вкладів має гарантування банком збереженості переданих йому коштів. Цього можна досягти страхуванням депозитів

Проценти на вклад (депозит), залучений відповідно до договору банківського вкладу (депозиту), якщо інше не передбачено договором, нараховуються від дня, наступного за днем надходження до банку грошових коштів, до дня, який передусє поверненню грошових коштів вкладнику або списанню з вкладного (депозитного) рахунку вкладника з інших підстав.

Виплата процентів за вкладом (депозитом) здійснюється у строки, що обумовлені в договорі.

4. Не депозитні джерела банківських ресурсів, їх види та значення. Залучення ресурсів на міжбанківському ринку. Інструменти кредитування НБУ комерційних банків

Серед недепозитних джерел формування банківських ресурсів найбільш поширеними на сучасному етапі є:

- отримання міжбанківських кредитів;
- рефінансування в Національному банку України;
- операції РЕПО;
- емісія цінних паперів власного боргу (банківські векселі, облігації тощо).

Недепозитні залучені кошти — це кошти, які банк отримує у вигляді позички або шляхом продажу власних боргових зобов'язань на грошовому ринку.

Одним із джерел поповнення ресурсів банку є **міжбанківський кредит**. Кредитними ресурсами торгують фінансово стійкі банки, в яких зазвичай є надлишок ресурсів. Такі банки для одержання прибутку і прагнуть розмістити вільні ресурси в інших банках. Крім фінансової вигоди, банки-кредитори одержують можливість установалення ділових партнерських стосунків.

Строки запозичення міжбанківських кредитів можуть бути різними - від одного дня до трьох-шести місяців. Процентна ставка за міжбанківськими кредитами, як правило, нижча, ніж за кредитами, наданими підприємницькій сфері, і пов'язана з обліковою ставкою НБУ.

НБУ застосовує механізми рефінансування банків для ефективного регулювання грошово-кредитним ринком, управління ліквідністю банківської системи.

Рефінансування (refinancing) – операції з надання банкам кредитів у встановленому Національним банком порядку. Для цього Національний банк використовує такі кредити рефінансування:

- 1) постійно діюча лінія рефінансування для надання банкам кредитів овернайт;
- 2) кредити рефінансування строком до 90 днів

Одним із засобів рефінансування комерційних банків є операції РЕПО.

РЕПО - фінансова операція - за якої одна сторона продає цінні папери іншій, перша сторона бере на себе зобов'язання викупити вказані цінні папери у визначений термін, або на вимогу другої сторони.

Національний банк України може проводити з банками операції РЕПО двох видів.

1. Прямого репо – кредитна операція, що ґрунтується на двосторонньому договорі про купівлю Національним банком державних облігацій України з портфеля банку або банківських металів (перша частина договору репо) з подальшим зобов'язанням банку викупити державні облігації України або банківські метали (друга частина договору репо) за обумовленою ціною на обумовлену дату.

2. Зворотного репо – депозитна операція, що ґрунтується на двосторонньому договорі про продаж Національним банком зі свого портфеля державних облігацій України з одночасним зобов'язанням зворотного їх викупу у банків за обумовленою в договорі ціною та на обумовлену дату.

Національний банк України може здійснювати тільки операції строкового репо (строк операції чітко визначений), але не більше ніж на 90 календарних днів.

Ті комерційні банки, що проводять політику інтенсивного розвитку та диверсифікації діяльності, активно діють на ринку боргових зобов'язань, випускаючи в обіг цінні папери власного боргу, серед яких переважають фінансові векселі, а також облигації банків.

Банківський вексель — це цінний папір, в якому міститься безумовне грошове зобов'язання банку про сплату зазначеної у векселі суми векселетримачу в указаному місці та у встановлений термін.

Облігація банку — це цінний папір, який надає його власнику право отримати у визначений термін грошові кошти розміром у номінальну вартість облигації з відповідною процентною платою (якщо облигація купонна) або без неї (якщо — безкупонна).

5. Система страхування (гарантування) вкладів населення в банках

Страхування (гарантування) вкладів – це комплекс заходів держави та центрального банку, спрямований на підтримку стійкості банківської системи.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (далі – Фонд гарантування) заснований з метою захисту прав та законних інтересів вкладників банків і виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку.

Основним завданням Фонду гарантування є забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку.

Фонд гарантування розпочав свою діяльність з підписанням 1998 році Президентом України Указу «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків», яким було затверджене Положення про порядок створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, формування та використання його коштів. Також Указом було встановлено, що в разі недоступності вкладу в комерційному банку фізичній особі гарантується відшкодування за вкладом, включаючи відсотки, у розмірі вкладу, але не більше 500 гривень.

20 вересня 2001 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб», який набув чинності 24 жовтня 2001 року. Даним Законом було передбачено, що Фонд гарантує кожному вкладнику учасника (тимчасового учасника) Фонду гарантування відшкодування коштів за його вкладами, включаючи відсотки, в розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів, але не більше 1200 гривень по вкладах у кожному із таких учасників.

Читати <https://bank.gov.ua> → фінансова грамотність → п.5 **Гарантування вкладів фізичних осіб в Україні**

Законом також передбачено з 1 січня 2017 року розширення суб'єктного складу, на який поширюватимуться гарантії Фонду гарантування, а саме - гарантії поширяться і на фізичних осіб – підприємців.